

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD), III/2 (2014), 157-181

EMİR (MELİK) GAZİ (1104-1134)

Muharrem KESİK*

Özet

Anadolu’da kurulan ilk Türk beyliklerinden birisi olan Dânişmendliler, buranın Türk yurdu haline getirilmesinde önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Anadolu’nun en kuvvetli devleti olan Türkiye Selçuklu Devleti’ni de zaman zaman egemenliği altına almayı başaran Dânişmendliler, Orta Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında büyük pay sahibi olmuşlardır. Beyliğin kurucusu olarak kabul edilen Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi’nin 1104 yılında ölümü üzerine yerine oğullarından Emîr Gazi geçti. Emîr Gazi’nin hüküm sürdüğü yıllar, Dânişmendoğulları Beyliği’nin en parlak devrini oluşturur. Bu dönemde Emîr Gazi, kızı ile evlendirdiği ve tahta geçmesinde destek sağladığı Sultan I. Mesud üzerinde kurduğu otoriteyle Türkiye Selçuklu Devleti’ni kendine tâbi hale getirdi; Bizans İmparatorluğu’na karşı başarılı seferler düzenleyerek ülkesinin topraklarını Sakarya Nehri’ne kadar genişletti. Öte yandan Ermeniler ve Haçlılar üzerine seferler düzenlemek suretiyle ülkesinin güneyini güvenlik altında tutmaya çalıştı. Onun zamanında Dânişmendliler beylikten devlet konumuna yükseldi. Elde ettiği başarılarından dolayı Büyük Selçuklu Sultanı Sencer ve Abbasi Halifesi Müsterşid tarafından kendisine “Melik” unvanı verildi. Bu makalede Emîr Gazi’nin hükümdarlık dönemi bilimsel verilere dayalı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Emîr (Melik) Gazi, Dânişmendliler, I. Mesud, Bizans İmparatorluğu, Kilikya Ermeni Prensiği.

---

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Türkiye. E-mail: muharremkesik@gmail.com.

Abstract

Ameer (Malik) Ghāzī (1104-1134)

One of the first Turkish principalities established in Anatolia was the Danishmand Principality and it played an important role in turning the region into a Turkish homeland. The Danishmand Principality even succeeded from time to time in bringing the Turkish Saljuk State, the most powerful state in Anatolia, under its sway and it made significant contributions to the Turkification and Islamization of Central Anatolia. Upon the death in 1104 of Danishmand Gumushtegin Ahmad Ghāzī, who is accepted as the founder of the principality, one of his sons, Ameer Ghāzī, took his place. During the reign of Ameer Ghāzī the Danishmand Principality rose to its greatest heights. In this period, Ameer Ghāzī married off his daughter to Sultan Mas'ūd I, whom he supported for the throne. As a result of the authority he exercised over Sultan Mas'ūd I, Ameer Ghāzī brought the Turkey Saljuk State under his purview. With his expeditions against the Byzantine Empire, Ameer Ghāzī extended his nation's territory to the Sakarya River. Moreover, through his forays against the Armenians and the Crusaders, he tried to ensure the security of his southern lands. During his time the Danishmandids rose from a principality to a state. In consequence of his successes, Ameer Ghāzī was given the title of "Malik" by the Great Saljuk Sultan Ahmad Sanjar and the Abbasid Caliph al-Mustarshid. In this article we will endeavor to examine the period of rule of Ameer Ghāzī, based on scientific data.

Keywords: Ameer Ghāzī, Danishmandids, Mas'ūd I, Byzantine Empire, Cilicia Armenian Principality.

Bu makalede Anadolu'da Türkler tarafından kurulan ilk siyasî teşekküllerden biri olan Dânişmendliler Beyliği'nin Emîr Gazi Dönemi konu edilmiştir. Dânişmendliler Beyliği, Orta Anadolu başta olmak üzere Anadolu'nun önemli bir kısmının fethi, İslâmlaşması ve Türkleşmesi bakımından Türk ve İslâm tarihinde önemli bir yere sahiptir. Buna karşın ülkemizde Dânişmendliler Beyliği hakkında yapılan çalışmalar yetersizdir. Biz bu çalışma ile Dânişmendliler Beyliği'ni devlet mertebesine çıkaran ve beyliğe en güçlü zamanını yaşatan Emîr (Melik) Gazi dönemini ele almaya çalıştık. Araştırmamızda Bizans, Süryani, Ermeni ve İslâm kaynakları yanında, bizden önce bu konuya temas eden bilimsel çalışmalardan yararlandık.

Dânişmendli Beyliği, 1071 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes'e karşı kazandığı Malazgirt Zaferi'ni takip eden yıllarda ve muhtemelen 1080-1085 tarihleri arasında Sivas merkez olmak üzere Tokat, Niksar, Amasya, Çorum, Kayseri, Zamantı, Develi ve Elbistan toprakları üzerinde Dânişmend Gümüştengin Ahmed Gazi tarafından kuruldu.¹

Dânişmend Gümüştengin Gazi, Bizans İmparatorluğu ve Haçlılara karşı başarı ile mücadele etti. Haçlılardan Antakya Prinkepsi Bohemund ve kuzeni Richard de Salerno'yu tutsak olarak ele geçirmeyi başardı. 1101 yılında Anadolu'ya gelen üç Haçlı ordusuna karşı Sultan I. Kılıç Arslan ile birlikte kahramanca savaştı ve bu orduların bertaraf edilmesinde büyük pay sahibi oldu. Ancak 1102 yılında Malatya'yı fethetmesi ile birlikte aynı şehri ele geçirmek isteyen ittifak ortağı Sultan I. Kılıç Arslan ile arası açıldı. Her iki Türk hükümdarı arasında 1103 yılında Maraş yakınlarında gerçekleşen savaşta Dânişmend Gümüştengin Gazi mağlup oldu ve 1104 yılında Sivas'ta vefat etti.²

Dânişmendliler'in başına ise, Urfalı Mateos'un kaydına göre,³ Dânişmend Gazi'nin oğulları arasından bütün kardeşlerini öldürten Emîr Gazi (1105-1134) geçti.⁴ Emîr Gazi'nin hükümdarlık öncesindeki hayatına dair bir bilginiz yoktur. Ancak Dânişmendliler tarihinin kaynakları arasında yer almasına rağmen daha çok bir destan özelliği gösteren ama zaman zaman tarihî olayları destekler ve doğrular mahiyette bilgiler sunan *Dânişmendnâme*'ye göre⁵

1 Zahîrüddin Nişâbüri, **Selçuknâme**, Tahran 1332, s. 25; Reşîdüddin, **Câmiu't-Tevârih**, (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, s. 38; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr**, (nşr. Osman Turan), Ankara 1944, s. 17, (trc. Mürsel Öztürk), **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, Ankara 2000, s. 13.

2 Dânişmend Gümüştekin Ahmed Gazi hakkında bilgi için bk. Muharrem Kesik, "Dânişmend Gümüştengin Ahmed Gazi", **Müjgân Üçer'e Armağan**, İstanbul 2011, s. 364-388; Abdülkerim Özyayın, "Dânişmend Gazi", **DİA.**, VIII, 467-469.

3 Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli**, (trc. Hrant D. Andreasyan), Ankara 1987, s. 225. Krş. Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1993, s. 146; Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, 2000, s. 254; Özyayın, **a.g.m.**, s. 470.

4 Vardan Vardabet, **Cihan Tarihi**, (trc. Hrant D. Andreasyan), "Türk Fütuhâtı Tarihi", **Tarih Semineri Dergisi**, İstanbul 1937, I / 2.s. 189.

5 Haz. Necati Demir, Niksar 1999, s. 216.

Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)

Emîr Gazi, Çorum şehrinin o zamanki adı olduğu iddia edilen Yankoniye'nin fethedildiği gün dünyaya gelmiştir. *Dânişmendnâme*'yi bir kaynak olarak kullanan XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Cenâbî de *el-Aylemü'z-zâhir* adlı eserinde⁶ bu kayıttan faydalanarak “Melik Dânişmend bu gün Çorum olarak adlandırılan Yankûniye'yi fethetmek üzere hareket etti. Burada karargâh kurarak muhasaraya başladı. Ancak şehri büyük gayret ve uğraşlardan ve şiddetli savaşımlardan sonra fethedebildiler. Bir hayli esir ve ganimet aldılar. Fetih günü bir elçi gelerek Melik Dânişmend'e bir oğlunun doğduğunu haber verdi. Melik Dânişmend, fetih ve doğumdan (dolayı) sevindi ve oğluna “Gazi” adını verdi.” mealindeki bilgiyi kaydeder.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın 1107 yılında Habur Nehri kıyısında Büyük Selçuklular'a karşı giriştiği savaşta ölümü Anadolu'daki güç dengesini bozdu. Emîr Gazi başlangıçta Türkiye Selçuklularını metbû tanıdıysa da I. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine Selçuklu Devleti'nde meydana gelen iktidar boşluğundan ve sultanın oğulları arasında başlayan taht kavgalarından faydalanarak hâkimiyet sahasını genişletmeye ve Dânişmendlileri eski gücüne kavuşturmaya çalıştı. I. Kılıç Arslan'ın oğulları arasındaki taht mücadeleleri sırasında, aynı zamanda dâmadı olan Mesud'u destekledi. Nitekim Mesud onun sayesinde Türkiye Selçuklu tahtına çıktı. Böylece Dânişmendliler, Anadolu'da çok önemli bir güç haline geldiler. Bunda en büyük etken Sultan I. Kılıç Arslan'ın genç yaşta ve beklenmedik bir anda ölümüdür.

Emîr Gazi'nin Yardımıyla Mesud'un Türkiye Selçuklu Sultanı Olması

Sultan I. Kılıç Arslan, Habur Suyu kıyısında Büyük Selçuklular ile giriştiği mücadele sonunda hayatını kaybedince Musul seferine çıkarken Konya'da yerine vekil bıraktığı oğlu Mesud Türkiye Selçuklu tahtına çıktı.⁷ Sultan I. Kılıç Arslan'ın karısı Ayşe Hatun ve en küçük oğlu Tuğrul Arslan Malatya'ya gelerek

6 Trc. ve nşr. Muharrem Kesik, “Cenâbî'ye Göre Dânişmendliler”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, İstanbul 2001, sy. 4, s. 248.

7 Muharrem Kesik, “Sultan I. Kılıç Arslan'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Geçti?”, **XIV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, (Ankara 9-13 Eylül 2002), Ankara 2005, I, 305-312.

şehrin idaresini ele aldılar. Musul'da vekil bırakılmış olan Melikşah (Şahinşah) ise Emîr Çavlı tarafından Büyük Selçuklu başkenti İsfahan'a gönderilmişti. O burada bir süre tutuklu kaldıktan sonra muhtemelen Büyük Selçuklular'ın ve babası I. Kılıç Arslan'ın bazı Emîrlerinin desteğiyle Konya tahtını ele geçirerek Sultan Mesud'u ve diğer bir kardeşi Melik Arab'ı⁸ hapse attı.⁹

Dânişmendli Emîr Gazi, Kılıç Arslan'ın oğulları arasındaki taht mücadeleleri sırasında damadı Mesud'u destekliyordu. Mesud'un hapisten kurtulması ile ilgili olarak biri Süryani Mikhail diğeri de Ebu'l-Ferec'e ait olmak üzere birbirine yakın iki ayrı bilgi mevcuttur. Süryani Mikhail, Melikşah (Şahinşah)'ın bir generalinin (emîrinin) ona isyan ederek Mesud'u hapisten çıkardığını ve onu Dânişmendli Emîr Gazi'nin yanına götürdüğünü, burada Mesud'un sultan ilân edildiğini, Melikşah (Şahinşah)'ın birçok altınla beraber İstanbul'dan (gerçekte Afyonkarahisar'dan) dönerken onu tuzağa düşürüp, önce esir ettiklerini sonra da gözlerini kör ettiklerini kaydeder.¹⁰ Ebu'l-Ferec ise, Bizans İmparatoru'nun yanından dönmekte olan Melikşah (Şahinşah)'ı, Dânişmendli Emîr Gazi'nin pusuya düşürdüğünü ve onu yakalayıp gözlerini kör ettirdiğini, bunun üzerine de Malatya'daki emîrlerin Mesud'u hapisten çıkarıp sultan ilân ettiklerini kaydeder.¹¹ Bu iki bilgiden çıkardığımız ortak noktalar şunlardır: Mesud'un sultan olmasında en büyük rolü kayınpederi Dânişmendli Emîr Gazi'nin üstlenmiş olduğu, Mesud'un hapisten kurtarılmasında ona bazı Selçuklu emîrlerinin yardım ettiği ve nihayet Melikşah (Şahinşah)'ın yakalanıp gözlerine mil çekildiğidir. Ancak Ebu'l-Ferec'in verdiği bilgiye karşılık devrin çağdaş müellifi Anna Komnene'nin kaydından da anlaşıldığına göre, Mesud

8 Melik Arab hakkında geniş bilgi için bk. Muharrem Kesik, "Melik Arab", **İÜEF. Tarih Dergisi**, s. XXXVIII, İstanbul 2003, s. 17-26.

9 Geniş bilgi için bk. Muharrem Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, Ankara, 2003, s. 9-31.

10 Süryani Mikhail, **Khronik**, (nşr. ve trc. J.B. Chabot), **Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche (1116-99)**, Paris 1899-1924, (trc. Hrant D. Andreasyan), III, xv, 10, s. 195; Hrant trc., **Suryani Patrik Mihail'in Vekayinâmesi 1042-1195**, Ankara 1944, II, (TTK.'da henüz yayımlanmamış tercüme), s. 54-55.

11 Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1987, II, 349- 350.

Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)

önce hapisten kurtarılmış, daha sonra Emîr Gazi'nin askerî desteği ile Melikşah (Şahinşah)'ı yakalayıp esir etmeye muvaffak olabirmiştir.¹²

1119 yılında Bizanslılar, Batı Karadeniz'deki Dânişmendli sınır bölgesinde askerlerini teşkilatlandırmalarına rağmen savaş yapmaksızın iki ay hazır kıta bekledikten sonra geri döndüler.¹³ Süryanî Mikhail bu konu hakkında daha fazla bilgi vermiyor. Niketas ise¹⁴ bu yılda İmparator Ioannes'in Anadolu'nun batısında Türkiye Selçuklu Devleti sınırında bulunan Laoidikeia (Denizli)'yı ele geçirmekle meşgul olduğunu kaydediyor.¹⁵ Anlaşılan İmparator Ioannes, Selçuklu topraklarına saldırırken Batı Karadeniz'de Dânişmendli sınırlarından gelebilecek muhtemel bir saldırıya karşı askerî birliklerinin bir bölümünü burada mevzilendirmiştir.

Süryanî Mikhail, Emîr Gazi'nin 1119 Mayıs'ında 7000 kişilik bir orduyla Antakya üzerine bir akın düzenlediğini, Antakya Prinkepsi Roger'in onun üzerine yürüdüyse de perişan olduğunu ve Türklerin Haçlı topraklarını yağmaladıklarını kaydederse de bu bilgi Artukular'ın Mardin Emîri İlgazi hakkındadır.¹⁶ Süryanî müellifi burada isim benzerliği nedeniyle bir hata yapmıştır. Nitekim Çağdaş müellif Urfalı Mateos,¹⁷ bu olayı İlgazi'nin faaliyetleri arasında kaydetmiştir. Ayrıca Urfalı Mateos'un verdiği bilgileri doğrulayan Ebu'l-Ferec ise,¹⁸ Süryanî Mikhail'den de alıntılar yapmış ancak Mikhail'in bu Türk hükümdarının adını yazarken yanlışlıkla Dânişmendli Emîr Gazi'nin adını kaydettiğini belirtmiştir.

---

12 Anna Komnene, **Alexiade. Règne de l'empereur Alexis I Comnène (1081-1118)**, (nşr. ve trc. B. Leib), Paris 1937-45, I-III, (İng. Elizabeth A.S. Dawes), **The Alexiad**, London 1928, (trc. Bilge Umar) **Alexiad Malazgirt'in Sonrası**, İstanbul 1996, s. 498-501.

13 Süryanî Mikhail, s. 67.

14 Niketas Khoniates, **Historia**, (çev. Fikret İşıltan), Ankara 1995, s. 8.

15 Bu konu hakkında geniş bilgi için bk. Muharrem Kesik, **I. Mesud**, s. 50-51.

16 Süryanî Mikhail, s. 66.

17 **Vekayi-nâme**, s. 264.

18 **Abû'l-Farac Tarihi**, II, 356.

Dânişmendli Emîr Gazi - Artuklu Belek Gazi İttifakı ve Mengüçükoğulları ile İlişkiler

Mengüçükoğulları'ndan Kemah hâkimi İshâk Bey, 15 Mart 1118 tarihinde Malatya bölgesine bir yağma hareketi düzenledi. Bunun üzerine oğlu Tuğrul Arslan adına Malatya'yı idare etmekte olan Ayşe Hatun, Urfa Kontu Joscelin'e elçi göndererek yardımına gelmesi konusunda onunla bir ittifak anlaşması yaptı.¹⁹ 1113 yılında I. Kılıç Arslan'ın dul karısı Ayşe Hatun ile evlenmiş olan Belek Gazi, üvey oğlu Tuğrul Arslan'ı da yanına alarak Mengüçüklülere âit Kemah'ı istilâ etti.²⁰ Belek Gazi ile İshâk Bey arasında bir husumet vardı. Herhalde bu husumetin kaynağı sınır ihlalleri olsa gerek, nitekim Osman Turan, Belek Gazi'nin himayesi altında hareket eden Ayşe Hatun ile oğlu Tuğrul Arslan'ın Mengüçüklülere ait olan Dersim ve Palu havalisini işgal ettiklerinden bahseder.²¹ Daha sonra Belek'in Haçlılarla mücadele etmesini fırsat bilen Mengüçük oğlu İshâk Bey, Kemah'ı geri aldı. Belek, Haçlılara karşı düzenlediği seferlerden döner dönmez Mengüçüklülerin üzerine yürüdü (1119). Mengüçüklü İshâk Bey, Belek Gazi'ye mukavemet edemeyeceğini bildiği için Bizans'ın Trabzon dükü Konstantin Gabras'a sığındı ve onunla ittifak yaptı. Bunun üzerine Belek Gazi de, İshâk Bey'in kayınpederi olan Dânişmendli Emîr Gazi ile işbirliği yaptı. Anlaşılan bu sıralarda kayınpeder ile damadın arası pekiyi değildi. İki taraf 514 (1120) yılında Erzincan yakınlarında ve bugün Gümüşhane ilimizin sınırları içinde yer alan Serman (Şirvan, Şiran) denilen yerde²² karşı karşıya geldi ve Mengüçüklü İshâk ile müttefiki Konstantin Gabras'ın kuvvetleri büyük ölçüde imhâ edildi. Binlerce kişi esir alındı. Gabras ile İshâk da esirler arasındaydı. Gabras 30.000 altın

19 Süryani Mikhail, aynı yer. Krş. Abdülkerim Özeydin, "Mengüçüklüler", İslâm Tarihi, İstanbul 1994, s. 36. Osman Turan (**Türkiye**, s. 162), Mengüçüklü İshâk Bey'in Malatya Sultanı Tuğrul Arslan'a ait olan Harput ve Dersim havalisine 1118 yılında bir akın düzenlediğini kaydeder.

20 Süryani Mikhail, s. 67; Ebu'l-Ferec, II, 356. Osman Turan (**Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, s. 58), Kemah yerine Belek Gazi'nin İshâk Bey'e ait olan Dersim ve Palu'yu işgal ettiğini kaydeder.

21 **Doğu Anadolu**, s. 58.

22 Bu yer hakkında bilgi için bk. Turan, **Doğu Anadolu**, s. 59.

Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)

(dinar) fidye ödeyerek kurtulurken İshak Bey de Dânişmendli Emîr Gazi'nin damadı olduğu için serbest bırakıldı. Ancak bu serbest bırakılma olayı Belek Gazi ile Emîr Gazi'nin arasının bozulmasına neden oldu.²³ Mengüçüklü İshâk Bey, uzun süre Dânişmendlilerin nüfuzu altında kaldı. Aynı şekilde Gabras'da Bizans'a karşı Dânişmendliler'e sığınmış ve onların hizmetine girmiştir.²⁴

Emîr Gazi - Sultan Mesud İttifakı ve Malatya'nın Dânişmendlilerin Eline Geçmesi (1124)

Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra karısı Ayşe Hâtun ile küçük oğlu Tuğrul Arslan'ın hâkimiyeti altında bulunan Malatya, kısa bir süre de Kılıç Arslan'ın diğer oğlu Melikşah (Şahinşah)'ın idaresi altına girmişti. Bundan sonra şehre Ayşe Hâtun ile evlenen Artuklu Belek Gazi hâkim oldu. Onun hâkimiyeti devrinde de Malatya üzerindeki emellerini sürdüren Dânişmendliler, Belek Gazi'den çekindikleri için onun vefâtına kadar şehir üzerinde herhangi bir girişimde bulunmadılar. Haçlılar ile yaptığı savaşlardaki başarısıyla ün kazanan bu Türk beyi 6 Mayıs 1124 (19 Rebi'ulevvel 518) tarihinde şehit edilince onun hâkimiyeti altındaki yerler bazı emîrlere tarafından paylaşıldı. Bunlardan Artuklu Hüsameddin Timurtaş²⁵ Haleb'i; onun kardeşi Süleyman²⁶

23 Süryani Mikhail, s. 67. Krş. Turan, **Doğu Anadolu**, s. 59; a. mlf., **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 162-163; Sümer, **Selçuklu Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara 1998, s. 3; Necdet Sakaoğlu, **Türk Anadolu'da Mengücekoğulları**, İstanbul 2005, s. 57.

24 İbnü'l- Kalânisî, **Zeylû Tarihi Dımaşk**, (nşr. H.F. Amedroz), Beyrut 1908, s. 202; İbnü'l Esîr, İzzeddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem Muhammed b. Abdülkerim b. Abdulvâhid eş-Şeybanî., **el-Kâmil fi't-târîh**, (nşr. C.J. Tornberg), Beyrut 1979, (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987, s. 67; Süryani Mikhail, s. 67; C. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1984, s. 106-109; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, (çev. Fikret İşıltan), Ankara 1992, II, 172; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 162-163; Osman Turan, **Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi**, s. 60, İstanbul 1973; M.H. Yinanç, "Belek", İA, II, 470; F. Sümer, "Mengüçükler", İA, VIII, 714.

25 Belek'in amcası İlgazi'nin oğlu. Hakkında geniş bilgi için bk. Turan, **Doğu Anadolu**, s. 154-160; Merçil, s. 246-247; Ali Sevim, "Timurtaş", İA., XII/1, 370-372.

26 Artuklu İlgazi'nin oğlu (Turan, **a.g.e.**, s. 153) .

Hısn-ı Ziyad²⁷ (Harput); Malatya Sultanı Tuğrul Arslan Masara (Minşar)²⁸ ve Gerger'i²⁹ (Gargar) aldı. Tuğrul Arslan'ın bu yerleri alması üzerine Hısn-ı Ziyad ve Malatya emîrleri arasında bir mücadele oldu. Dânişmendli Emîr Gazi de bu mücadeleden istifade ile Malatya'yı zaptetti. Ancak Malatya'nın zaptı o kadar da kolay olmamıştır:

Belek Gazi'nin ölümü ile beklediği fırsatı yakalayan Emîr Gazi, dâmadı Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud ile bir ittifak yaptı. Malatya ve Hısn-ı Ziyad emîrleri arasında süren mücadelelerden de faydalanarak büyük bir ordu ile 13 Haziran 1124 (27 Rebî'ulâhîr 518) Cuma günü Malatya üzerine hücum etti. Malatya civarını yağmalayıp buraya bağlı yerleri zaptettikten³⁰ sonra şehri bir ay süreyle kuşattı.³¹ Bu kısa süreli kuşatmadan bir netice alamayan Emîr Gazi, oğlu Muhammed'i büyük bir ordu ile şehrin yakınında bulunan Saman köyünde³² bıraktı ve ona her gün şehrin kapılarına kadar hücum ederek hiç kimsenin Malatya'ya girip çıkmasına imkân vermemesini emretti. Sonra kendisi geri döndü. Bu kuşatma sırasında Malatya'da bulunmayan Melik Arab, Dânişmendli topraklarına saldırmakta idi. Bu nedenle Emîr Gazi, oğlu Muhammed'i kuşatmaya devam etmekle görevlendirerek ülkesine geri döndü.

Kuşatma altında bulunan şehir halkı acılar içinde kıvranıırken, Malatya Sultanı Tuğrul Arslan, muhtemelen daha önce anlaştığı Haçlılardan yardımcı kuvvetler almak üzere bir gece şehrin dışına çıktı. Ancak Haçlılar bu sırada Haleb'in muhasarası ile meşgul olduklarından söz verdikleri halde Tuğrul Arslan'a yardıma gelmediler. Şayet bunun aksi olsaydı, yani 30.000 kişilik

27 Ortaçağ'da Harput, günümüzde ise Elazığ ili (Besim Darkot, "Harput", **İA.**, V/1, 296-299).

28 Malatya'nın güneyinde müstahkem bir mevki (Süryani Mikhail, III, xvı, 1, s. 220; Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ankara 2007, s. 157).

29 Fırat kenarında, Siverek'in kuzey-batısında bulunan ve o dönemde Ermenilerin yaşadığı bir kale (Bk. E. Honigmann, **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**, (trc. Fikret Işıltan), İstanbul 1970, s. 134). Gerger'in bu dönemdeki tarihi için bk. Ersan, s. 80-85.

30 Ebu'l-Ferec, II, 359.

31 Süryani Mikhail, III, xvı, 1, s. 219; Ebu'l-Ferec, aynı yer.

32 Süryani Mikhail, aynı yer. Ebu'l-Ferec (aynı yer), "Büyük Saman Köyü", olarak kaydeder.

Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)

ücretli Haçlı kuvveti Malatya'nın yardımına gelseydi, şehirdeki Türkler ve civardaki hükümdarlar açısından durum hiç de iyi olmayacaktı. Plânladığı yardımı alamayan Tuğrul Arslan şehre eli boş dönünce annesi Ayşe Hâtun, bütün asilzâdeleri ve servet sahibi olanları toplayıp hapsedirdi. Bunlar, altınları ellerinden alınmak için merhametsizce işkencelere tâbi tutuldular. Ayşe Hâtun'un gayesi bu serveti toplayıp şehirden kaçmaktı. Zaten o, bu yaptıklarıyla bütün şehir halkını gözden çıkardığını belli ediyordu.

Sonunda tüm ümitlerini kaybeden Ayşe Hâtun ile oğlu Tuğrul Arslan 10 Aralık 1124 (1 Zilka'de 518) Çarşamba günü³³ sabahı şehirden çıkarak Malatya'yı Dânişmendlilere teslim ettiler ve civarda bulunan Minşar (Masara) kalesine çekildiler.³⁴ Böylece altı aylık³⁵ bir muhasaradan sonra şehre giren Emîr Gazi, bitkin bir vaziyette bulunan halka moral verdi. Onları teselli edip, şehirde kalan ve oraya gelmek isteyen insanların serbest olduklarını ilân etti. Çiftçilere tohumluk buğday dağıttı. Şehre koyun ve öküz sürüleri getirtti. Malatya yeniden refaha kavuşmaya başladı.³⁶

Emîr Gazi - Artuklu Dâvud Mücadelesi (1125)

Emîr Gazi, Malatya'yı ele geçirince Artuklular ile olan ilişkileri daha da gerilmişti. Emîr Gazi, Artuklulardan Süleymân'ın Meyyâfânkîn'de ölmesi nedeniyle ona âit olan Harput (Hısn-ı Ziyâd)'u ele geçirmek için hareket etti. Ancak Artuklu Sökmenoğlu Dâvud, daha çabuk hareket ederek adı geçen yeri ele geçirmişti. Bu yüzden Emîr Gazi Harput'ta yağma yaparak ele geçirdiği malları ve esirleri Malatya'ya taşıdı. Emîr Gazi bölgeye ikinci defa yağma akını düzenleyerek bu kez kaldırdığı mal ve esirler dışında müstahkem bir kale olan Minşar'da ele geçirdi. Artuklu Dâvud, Emîr Gazi'nin üzerine yürüdü. Fakat onunla baş edemeyeceğini anladığından bölgede bulunan köyleri ateşe vererek kaçtı.³⁷

33 Urfalı Mateos (s. 282) ve **Anonim Süryani** Müellifi (s. 90), 1124 yılını verir ancak olayın günü ve ayını kaydetmez; Süryani Mikhail (III, xvı, 1, s. 220) ve Ebu'l-Ferec (II, 359) ise 10 Aralık 1125 tarihini zikreder.

34 Urfalı Mateos, s. 282.

35 **A.g.e.**, aynı yer.

36 Süryani Mikhail, III, xvı, 1, s. 220, (trc. Hrant), s. 82-83; Ebu'l-Ferec, II, 359.

37 Süryani Mikhail, s. 84. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 168.

MELİK ARAB'IN SULTAN MESUD VE EMİR GAZİ'YE KARŞI MÜCADELESİ

1) Sultan Mesud - Melik Arab Mücadelesi

Sultan Mesud'un, Türkiye Selçukluları ile Dânişmendliler arasında çekişme mevzuu olan Malatya şehrinin Emîr Gazi tarafından alınması sırasında ona yardım edip bir ittifak oluşturması ve babası I. Kılıç Arslan'ın siyasetine ters düşmesini bir ihanet olarak değerlendiren kardeşi Ankara ve Kumana³⁸ meliki Arab, 30.000 kişilik³⁹ bir ordu toplayarak, bu sırada Emîr Gazi'nin de Artuklular ile mücadele etmesinden faydalanıp kardeşi Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'un üzerine yürüdü. O, muhtemelen Mesud'un Dânişmendliler'le ittifak kurmasını ve Malatya'yı onlara teslim etmesini bahane ederek Türkiye Selçuklu tahtını ele geçirme gayreti içine girmişti.⁴⁰ Kaynaklardaki bilgilerin yetersiz oluşu nedeniyle nerede yapıldığını bilemediğimiz iki kardeş arasındaki bu ilk savaşı kazanan Melik Arab oldu. Mesud ise, yardım almak ümidiyle İstanbul'a Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos'un yanına gitti.⁴¹ Mesud, İstanbul'da imparator tarafından son derece iyi karşılandı. İoannes ona bir askerî birlik ile yüklü miktarda altın verdi. İmparator İoannes'den istediği yardımı alan sultan önce kayınpederi Emîr Gazi'nin yanına gitti. Sonra iki hükümdar kuvvetlerini birleştirerek bu arada Mesud'un yokluğundan faydalanarak Konya'yı kuşatmış olan⁴² Melik Arab'ın üzerine yürüdüler. İki taraf arasında yapılan savaşı, bu defa Melik Arab kaybetti ve Kilikya Ermeni hâkimi I. Toros (Thoros)'un

38 Kumana veya Komana. Geçmişte Anadolu'da bu isimle anılan iki yer mevcuttur. Biri Tokat'ın 9 km kuzeydoğusunda, Almus yolu kavşağındaki Gömenek (Gümenek) köyünün yerinde, diğeri de Kapadokya (Kappadokia)'nın güneyinde, Kataonia bölgesindeki Komana'dır ki, kalıntıları Adana ili Tufanbeyli ilçesi merkez bucağına bağlı Şar köyü ile iç içedir. Bizim bahsettiğimiz Kumana, Gömenek köyünün yerindekidir. Bk. Bilge Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İstanbul 1993, s. 458. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 135 n. 79.

39 Süryani Mikhail, III, xvi, 2, s. 223. Krş. Kesik, "Melik Arab", **Tarih Dergisi**, sy. 38, s. 23.

40 Cahen, s. 106.

41 Süryani Mikhail, aynı yer; Ebu'l-Ferec, II, 360.

42 Süryani Mikhail, aynı yer.

Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)

(1100-1129) yanına kaçtı (1126).⁴³

2) Emîr Gazi ile Melik Arab Arasındaki Savaş

Kilikya'ya kaçan Melik Arab, Toros'dan aldığı yardımcı kuvvetlerle Anadolu'ya dönerek 1127 yılı yazında Dânişmendli Emîr Gazi'nin oğlu Muhammed'i tuzağa düşürerek esir etti. Melik Muhammed'in oğlu Masara hâkimi Yunus,⁴⁴ bu olay üzerine babasını kurtarmak gayesiyle Melik Arab'a karşı yürüdüyse de o da yenilgiye uğrayarak esir düştü. Bundan sonra vakit kaybetmeden Emîr Gazi'nin üzerine yürüyen Arab, onu da mağlubiyete uğrattı. Fakat Emîr Gazi savaşı kaybetmiş olmasına rağmen bir hileye başvurup yüksek bir yere çıkıp çadırını kurdurdu ve güya Melik Arab mağlup olmuş gibi davullar çaldırdı. Davul seslerini işiten ve Emîr Gazi'nin çadırını gören Dânişmendli kuvvetler yeniden toplandılar ve bu defa Melik Arab'ın ordusunu mağlup ettiler. Ayrıca bu sırada bastıran yoğun sis de Melik Arab'ın askerlerinin dağılmasında etkili oldu. Emîr Gazi onları takip ederek çadırlarını ve atlarını ele geçirdi.⁴⁵ Sonra da onun hâkimiyeti altında bulunan Ankara ve Kumana üzerine yürüyerek burada yaptığı şiddetli muharebelerden sonra bu iki şehri zaptetti. Melik Arab tarafından hâpiste tutulan oğlu Muhammed'i de kurtardı. Melik Arab bu yenilgiye rağmen Dânişmendliler'e karşı mücadeleden vazgeçmedi ve onlara ait bulunan birçok yeri işgal ettiği gibi Emîr Gazi'nin oğlu Yağan'ın idaresinde bulunan bir kaleyi de ele geçirdi.⁴⁶ Bu durum Emîr Gazi'yi son derece öfkeliendirdi. Hemen ordusuyla Arab'ın üzerine yürüdü ve onu mağlup etti. Melik Arab savaş meydanından kaçmayı başardı. Emîr Gazi de ona ait köy ve şehirleri tahrip etti. Melik Arab yeniden Emîr Gazi'nin karşısına çıkmış, bu defa da yenilmiş ve Bizans'a İmparator Ioannes'in yanına sığınmak zorunda kalmıştı.

43 Süryani Mikhail, aynı yer; Ebu'l-Ferec, Aynı yer. Krş. Turan, s. 168 - 169; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları ", **XI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1994, s. 712 - 713; Kesik, "Melik Arab", s. 23.

44 Süryani Mikhail (III, xvi, 2, s. 223, Hrant, trc. s. 87), bu ismi "Yaunas" olarak kaydeder.

45 Süryani Mikhail, (III, xvi, 2, s. 223 vd., Hrant trc. s. 87-88). Ebu'l-Ferec'e göre (II, 360), bu olay 1126 yılında olmuştur.

46 Süryani Mikhail, III, xvi, 2, s. 224, Hrant trc., s. 88.

1127 yılında Melik Arab ve Emîr Gazi arasında yapılan mücadeleyi ayrıntılı bir şekilde veren Süryani Mikhail ne yazık ki, bu tarihten sonra ona ait hiçbir bilgi kaydetmemektedir. Buna göre Melik Arab, 1127 yılında tarih sahnesinden çekilmiş olmalıdır.⁴⁷ Süryani Mikhail,⁴⁸ Sultan I. Kılıç Arslan'ın Habur Suyu kenarında Emîr Çavlı ile giriştiği savaş sonucunda öldüğünü anlattıktan sonra sultanın oğullarının isimlerini sıralar ve Melik Arab'ın Dânişmendli Meliki Emîr Gazi tarafından öldürüldüğünü kaydederse de, daha sonra onun Sultan I. Mesud ve Emîr Gazi ile mücadelesini anlatması ve onun nasıl öldüğünden bahsetmemesi bu bilgiye şüphe ile yaklaşmamızı gerektiriyor. Yine de onun Emîr Gazi tarafından öldürülmüş olabileceği düşünülebilir.

Sultan Mesud, kayınpederi Emîr Gazi'nin yardımıyla elde ettiği tahtını yine onun yardımıyla koruyabilmiş ve birlikte hareket etmeleri sonucu rakipleri ve aynı zamanda kardeşleri Melikşah (Şahinşah), Arab ve Tuğrul Arslan'dan kurtulmuş oluyordu. Ancak bu yardımlara karşılık Malatya'nın zaptına sesini çıkarmamış, hatta yardımda bulunmuş ve Dânişmendli Emîr Gazi'nin üstünlüğünü kabul etmişti. Aslında o, Malatya'nın zaptına -şimdilik- sesini çıkarmıyordu. Çünkü buranın Emîr Gazi tarafından alınması ile kendisine ileride rakip olabilecek Tuğrul Arslan'ın da gücü kırılmış oluyordu. Fakat o, öyle görünse de babası I. Kılıç Arslan'ın Malatya üzerindeki siyasetini sürdürmeye devam edecektir.

I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Anadolu'daki Selçuklu topraklarını bir bir kendi sınırları içine alan Emîr Gazi, artık Anadolu'da en önemli güç haline geldi. Dâmadı Sultan Mesud'a bıraktığı Konya ve çevresi hariç Malatya'dan Sakarya'ya kadar uzanan topraklar üzerinde hâkimiyet sağladı. 1129 yılında Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Karadeniz sahillerini kontrol altına aldı.⁴⁹

47 Süryani Mikhail, Aynı yer; Ebu'l-Ferec, II, 361. Krş. **Anonim Selçuknâme**, s. 38, trc. 24. Süryani Mikhail, eserinin bir başka yerinde (III, xv, 10, s.194, Hrant trc., s. 54), onun Emîr Gazi tarafından öldürüldüğünü de kaydeder. Krş. Kesik, "Melik Arab", s. 25.

48 **Vekayinâme**, III, xv, 10, s. 194.

49 Ebu'l-Ferec, II, 363; **Anonim Süryani**, s. 89-90. Krş. Runciman, II, 173; Yinanç, "Dânişmendliler", **İA.**, III, 470; Özeydin, "Dânişmendliler", a.g.m., s. 470.

Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)

Karadeniz sahillerine akınlarda bulunan Emîr Gazi, Kasianus (Casianus) adlı Bizanslı bir vâli idaresinde bulunan yerleri ele geçirdi. Aslında bu vâli emri altındaki busahilşeridini kendi isteğiyle, Emîr Gazi'nin yanına giderek ona teslim etti. Emîr Gazi de Kasianus'a kendi memleketinde bir yer vererek hizmetine aldı.⁵⁰ Emîr Gazi 524 (1129-1130) yılında da Çukurova'ya inip Anazarba'yı (Anazarva, Dilekkaya Kalesi) işgal eden Antakya Prinkepsi II. Bohemund'u mağlup etti.⁵¹ Ebu'l-Ferec⁵² Türklerle Haçlıların ansızın karşılaşarak savaşa tutuştuklarını, savaş sonunda Dânişmendlilerin galip geldiklerini, Türklerin II. Bohemond'u onun kral olduğunun farkına varamadıkları için öldürdüklerini, Ermeni Prensi I. Leon'un ise iki taraf arasındaki savaşa müdahalede bulunmadığını, Türklerin mücadeleyi kazanmaları üzerine de kalelerine kapanarak Türklerden birçoklarını öldürdüğünü kaydeder.

İbnü'l-Esîr,⁵³ eseri *el-Kâmil fi't-târih*'de Malatya hâkimi Dânişmend'in 528 (1133-1134) yılında Suriye'deki Haçlılara ağır bir darbe indirerek pek çok kişiyi öldürüp yine çok sayıda insanı esir aldığından bahsediyor. Metinde Dânişmend olarak bahsedilen Emîr Gazi'nin böyle bir faaliyetinden diğer kaynakların söz etmemeleri nedeniyle akla bu olayın Emîr Gazi'nin Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemund ile Anazarba'da giriştiği savaş ile ilgili bir kayıt olabileceğini getirmektedir.

Emîr Gazi-Bizans İmparatorluğu İlişkileri

Emîr Gazi'nin Çukurova Bölgesi'nde bulunmasından istifade eden Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos, Kastamonu'yu istilâ etti.⁵⁴ İmparatorun çok

50 Süryani Mikhail, III, xvı, 3, s. 227, Hrant trc., s. 92; Ebu'l-Ferec, II, 363 .

51 Azîmî, **Azîmî Tarihi**, (yay. Ali Sevim, **Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler**), Ankara 1988, s. 45, trc. s. 53. Krş. Urfalı Mateos, s. 285 n.164; Cahen, s. 107; Yinanç, **a.g.m.**, s. 470 .

52 **Abû'l-Farac Tarihi**, II, 363.

53 trc., XI, 26.

54 Ioannes Kinnamos, **Epitome Historiarum, CSHB.**, (nşr. I. Meinecke), Bonn 1836, (Frs., J. Rosenblum), **Chronique**, Paris 1972; Trk. Işın Demirkent, **Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)**, Ankara 2001, s. 13; Niketas Khoniates, **Historia**, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1995, s. 12.

kalabalık bir ordu ve ağır kuşatma makineleri ile üzerine geldiğini haber alan şehrin askerî valisi mücadeleye girmeden şehri terk etmeyi tercih etmişti. Bu nedenle imparator hiç zorlanmadan sulh yolu ile şehri istila etti.⁵⁵ Buna rağmen beraberinde çok sayıda esir de götürdü.⁵⁶ Süryani Mikhail,⁵⁷ İmparator Ioannes'in bu seferi sırasında Kastamonu dışında yine aynı bölgede bulunan iki kaleyi daha zapt ettiğini kaydediyor; ancak bu kalelerin adlarını zikretmiyor. Yine Süryani Mikhail'in kaydına göre⁵⁸ söz konusu kaleler imparatorluk kuvvetleri karşısında savunma yaparak direndikleri için zapt edilmelerinin ardından tahrip edildiler.

İmparator Ioannes, başkentine döndüğü zaman, Kastamonu'nun zaptını İstanbul kamuoyunun nazarında abartmak için bir de zafer alayı düzenlemiştir ki, bu Bizans imparatorlarının çok sık başvurdukları bir uygulamadır. Niketas, eserinde⁵⁹ oldukça şa'şaalı bu töreni uzun uzadıya anlatmaktadır.

Ioannes Komnenos, 1131 yılında Türkler üzerine tekrar sefere çıkarak sahilde bir kale inşâ ettirdi.⁶⁰ Ancak tam Türklerle savaşıcağı sırada kardeşi Isaakios tahtı ele geçirme teşebbüsünde bulununca derhal İstanbul'a döndü. Isaakios ise başarılı olamayarak önce Sultan Mesud'a sonra da Emîr Gazi'ye sığındı. Dânişmendli hükümdarı ise bu durumdan dolayı çok memnun olarak ona gereken itibarı gösterdi ve daha sonra Isaakios'u Trabzon Rum Dukası Konstantin Gabras'ın yanına gönderdi.⁶¹

Emîr Gazi'nin Ermeni ve Haçlılar ile İlişkileri

Kilikya Ermeni Prensi I. Thoros (Toros)'un ölümünden (1129) istifade etmek isteyen Emîr Gazi, 1130 yılında kendisi gibi Ermeniler üzerine yürümekte olan Antakya Prinkepsliğine bağlı Haçlılar ile Anazarba'da karşılaştı. İki taraf

55 Kinnamos, s. 13; trc., s. 11 - 12; Niketas, s. 12. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 171; Özeydin, **İslâm Târîhi**, VIII, 60.

56 Niketas, s. 12.

57 **Vekayinâme**, II, 99.

58 Bk. Aynı yer.

59 **Historia**, s. 12.

60 Süryani Mikhail (s. 96), imparatorun sahilde bir şehir inşâ ettiğini kaydeder.

61 Süryani Mikhail, III, xvı, 4, s. 230. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 171.

Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)

arasında meydana gelen savaşta Haçlılar mağlubiyete ve büyük kayıplara uğradılar.⁶² Haçlı Prinkepsi II. Bohemund da ölümler arasında idi. Emîr Gazi, Bohemund'un kellesini bazı hediyelerle birlikte 1130 yılında Abbâsî Halifesi Müsterşi'd-Billâh'a (1118-1135) ve Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'e (1118-1157) yollayarak zaferini müjdeledi.⁶³ *Anonim Süryanî Vekâyinâmesi*'nin ifadesine göre,⁶⁴ Bohemund'un babası Gümüştegin Gazi tarafından mağlup ve esir edilmiş ve oğlu Emîr Gazi de ilginç bir tesadüf sonucu onun oğlunu aynı âkıbete uğratarak öldürmüştü.

1131 yılında Dânişmendli Emîr Gazi, kız kardeşine ait olan Zamantı (Symnada)⁶⁵ şehrini kuşattı ve burayı zor kullanarak ele geçirdi.⁶⁶

Haçlıların mağlup edilmesinden sonra Misis, Tarsus ve Adana'yı ele geçirmiş olan Ermeni Prensi I. Leon, Dânişmendliler için tehlike arz etmeye başlamıştı; ayrıca Ermeniler kazanılan başarılarından sonra Türk bölgelerine de yağma amacıyla saldırılar düzenleyerek halka zarar vermekteydi. Bu yüzden I. Leon'u cezalandırmak için harekete geçen Emîr Gazi, Ermeniler üzerine

62 Azîmî, s. 45, trc., s. 53. Süryanî Mikhail (s. 92)'in anlatımından bu karşılaşmada Dânişmendli ordusuna başka bir Türk kumandanının komuta ettiği ve Emîr Gazi'nin bu sırada yakınlarda bir yerde bulunduğu anlaşılıyor.

63 Süryanî Mikhail, s. 92. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 170; Ersan, **Anadolu'da Ermeniler**, s. 122.

64 **Anonim Süryani Vekayinâmesi**, (nşr. J.B. Chabot), **Chronicon (syriacum) ad annum chr. 1203/4 pertinens, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium**, Paris 1918, (trc. A.S. Tritton), "The First and Second Crusades from an Anonymos Syriac Chronicle", **JRAS.**, London 1993, s. 99

65 Zamantı hakkında bilgi için bk. Sefer Solmaz, "Dânişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2001**, s. 141n. 588. Zamantı'nın yeri hakkında bilgi için bk. Halil Edhem, "Anadolu'da İslâmî Kitâbeler", **TOEM**, V-VI, 449-452.

66 Süryanî Mikhail, s. 96. Solmaz (s. 140 vd.), Emîr Gazi'nin burayı kuşatma sebebi olarak Ermeni Prensi Leon'un Zamantı'ya saldırmış olmasını göstermiştir. Kaynak olarak gösterdiği Süryanî Mikhail (s. 96), bundan bahsetmeyip sadece "Emîr Gazi'nin, kızkardeşine ait olan Zamantı'yı kuşatıp cebren ele geçirdiğini kaydeder. Solmaz'ın kaydettiği bilgi Osman Turan'ın eserinde (**Türkiye**, s. 170-171) mevcuttur. Herhalde Solmaz da kaynağa dayalı olmayan bu bilgiyi Turan'ın eserinden almıştır.

sefere çıkarak 1131 yılında Kilikya topraklarına girdi ve bazı kaleleri ele geçirdi. Bu sırada Kilikya Ermeni Prensi Thoros'un yerine geçen oğlu I. Leon, Dânişmendliler ile bir savaşı göze alamayarak Emîr Gazi'ye bağlılığını arz edip, Dânişmendli topraklarına saldırmayacağına dâir söz verdi ve yıllık haraç vermeyi de kabul etti.⁶⁷ Ancak Emîr Gazi ülkesine döner dönmez verdiği yemini ve yaptığı antlaşmayı unutarak Dânişmendlilere haraç göndermedi.

Leon ile andlaşma yapan Emîr Gazi, Urfa Haçlı Kontluğu topraklarına da bir akın düzenlemek niyetinde idi. Bu durumu haber alan Urfa Haçlı Kontu I. Joscelin de Courteney, bu esnada çok hasta olmasına rağmen sedyede olduğu halde Türkler üzerine yürürken yolda ölmüştü. Haçlı kontunun öldüğünü haber alan Emîr Gazi, bu durumdan faydalanmak yerine savaşı durdurup ölen Haçlı kontunun yerine geçen oğlu II. Joscelin'e bir taziyenâme (başsağlığı mektubu) göndererek "Hükümdarınızın ölümü sayesinde sizi yendiğimi söyletmemek için bugün sizinle savaşmayacağım. Bu nedenle rahatça işlerinize bakın. Âdetlerinize göre kendinize bir hükümdar seçin ve ülkenizi selametle idare edin! Benden ve askerlerimden korkmayınız!" diyerek büyük bir mertlik ve âlicenablık örneği sergiler.⁶⁸

Emîr Gazi- Bizans İmparatorluğu İlişkileri

Dânişmendli hükümdarı Malatya'ya dönünce, Sultan Mesud ile Trabzon'da bulunan Isaakios Komnenos da oraya gelip kışı beraber Malatya'da geçirdiler.⁶⁹ Sonra Emîr Gazi 1132'de Kastamonu'yu Bizanslılardan savaş yoluyla geri aldı.⁷⁰ Muhtemelen onun bu seferinde yanında dâmadı I. Mesud da bulunuyordu. Kinnamos,⁷¹ Kastamonu, Emîr Gazi tarafından kuşatıldığında

67 Turan, s. 170 - 171; Ersan, s. 122-123. Bk. Süryanî Mikhaîl, III, xvî, 5, s. 232 vd. Krş. Turan, s. 171; Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)**, Ankara 1987, II, 98, n. 407, 99, n. 409- 412.

68 Süryanî Mikhaîl, s. 97-98. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 171; Demirkent, **Urfa**, II, 99.

69 Süryani Mikhaîl, aynı yer.

70 Kinnamos, s. 14; Niketas, s. 13; Süryani Mikhaîl, III, xvî, 5, s. 234, Hrant trc., s. 100. Krş. Ferdinand Chalandon, **Alexis Comnène. Les Comnène, Jean II Comnène et Manuel I Comnène**, Paris 1910-1912, II, 86; Turan, s. 172.

71 **Historia**, s. 14, trc., s. 12.

Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)

Ioannes'in karısı İmparatoriçe Eirene'nin henüz öldüğünü ve kendisinin de hasta olduğunu belirtir. Buna karşın Süryani Mikhail,⁷² İmparator Ioannes'in, Kastamonu'nun yeniden Dânişmendlilerin eline geçtiğini haber alınca Batı Karadeniz Bölgesi üzerine yeni bir sefere çıktığını ancak henüz yolda iken karısının ölümü ve tahtının vârisi olan oğlunun hasta olduğuna dair aldığı haber üzerine derhal İstanbul'a geri dönmek zorunda kaldığını kaydeder.

Emîr Gazi ve Sultan Mesud, sahil civarında yaptıkları akınlar sırasında Zinin adlı bir kaleyi kuşattılar, ancak zaptına muvaffak olamayınca kaledeki haçlılardan 4.000 dinar alıp onlarla sulh aktettiler.⁷³

Azîmî,⁷⁴ 527 (1132/1133) yılları olayları arasında Emîr Gazi'nin (metinde "Dânişmendoğlu" olarak kaydedilmiş) Bizans İmparatorluğu'na ait bir kafileye saldırıp onların mallarını ele geçirdiğini kaydeder. İbnü'l-Kalânîsî ise⁷⁵ aynı hicrî yılın olayları arasında Emîr Gazi'nin (metinde "İbn Dânişmend") İstanbul'dan gelen çok sayıda asker ile savaştığı ve onlardan çoğunu öldürerek zafer kazandığını kaydeder. Burada yer alan her iki kaydın da yukarıda anlatmaya çalıştığımız Emîr Gazi'nin Batı Karadeniz sahillerine seferiyle ilgili kayıtlar olduğu anlaşılıyor.

Emîr Gazi 1133 yılında Bizans Devleti'ne ait Albara adlı bir kaleyi kuşatmış, mukavemet gösteren kale bir süre sonra kılıç zoruyla ele geçirilmiş ve bu nedenle kale yıktırılarak halkı da esir olarak alınmıştır.⁷⁶

Emîr Gazi'nin Ermeniler, Haçlılar ve Bizans İmparatorluğu'na karşı elde ettiği başarılarından sonra Abbâsî Halifesi Müsterşid ile Büyük Selçuklu Sultanı Sencer, ona "Melik" (el-Melikü'l-âlim ve'l-âdil Nâsîru'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-Muzaffer Melik Gazi) unvanının tevcih edildiğini gösteren bir menşûrla birlikte davullar, bir altın gerdanlık, bir altın âsâ ve dört siyah

72 **Vekayinâme**, s. 100.

73 Süryani Mikhail, III, xvı, 5, s. 233, Hrant trc., s. 98. Süryanî Mikhail (aynı yer), bu kalenin adını "Zynyn" olarak kaydeder.

74 **Azîmî Tarihi**, s. 47-48; trc., s. 57.

75 **Zeylû Tarihi Dimaşk**, s. 236.

76 Süryanî Mikhail, s. 99.

sancak göndererek bölgedeki hâkimiyetini tasdik ettiler.⁷⁷ Ancak elçilik heyeti geldiğinde Emîr Gazi ölüm döşeğinde idi ve bir kaç gün sonra 1134 (528) tarihinde öldü.⁷⁸ Bu yüzden merâsim oğlu Melik Muhammed'e yapıldı. Elçiler merasimden sonra geri döndüler.

Süryanî Mikhail'e göre,⁷⁹ Emîr Gazi, zâlim, kâtil ve birçok karısı olan sefih bir adamdı. Adı geçen müellif, Emîr Gazi'nin ölümünden birkaç gün önce bir kadın getirttiğini ve Malatya halkına onu karşılamak için sokakları süslemeleri emrini verdiğini ve daha başka keyfi şeyler yaptığından bahseder. Süryanî müellifi yine onun hakkında "Emîr Gazi, cesur, kuvvetli ve hilekâr bir adamdı. Bizans Devleti'ne akınlar düzenleyip burada bulunan Türk âsileri kılıçdan geçirmiştir. Bundan dolayı devletinin sınırları içinde sürekli bir âsâyîş hüküm sürmüştür. Hırsızları ve yağmacıları fena halde sindirmişti. O, askerleri çok severdi. Emîr Gazi, öldüğü esnada bir arslan gibi kükremişti." demektedir.⁸⁰

Süryanî Mikhail eserinin bir başka yerinde, Malatya Meliki Nâsırüddîn Muhammed'den bahsederken Emîr Gazi'nin Mar Bar Çauca Manastırı'ndan alınan vergileri çok fazla arttırdığını kaydeder.⁸¹ İşte bu kayıttan anlaşılıyor ki, Süryanî Mikhail, Emîr Gazi'yi "zâlim, kâtil" diye eleştirirken hissî davranmıştır. Asıl nedenin Mar Bar Çauca Manastırı'ndan alınan vergiler olduğu ortaya çıkıyor. Zira sonradan Malatya meliki olan Nâsırüddîn Muhammed'in çok kötü bir idareci olmasına rağmen Mar Bar Çauca Manastırı rahiplerince sevildiği ve destek gördüğü, Emîr Gazi'nin koyduğu vergilerin miktarını düşürmesinden kaynaklanmıştır. Süryanî Mikhail'in böyle bir idareci hakkında övücü sözler sarfetmesi meseleyi izah eder. Yine Süryanî Mikhail'in Emîr Gazi'yi öven sözler de sarfetmesi hisleriyle vicdanı arasında kaldığını gösterir. Süryanî

77 Süryanî Mikhail, s. 103 (Hrant trc.).

78 Azîmî, (s. 49, trc., s. 58) onun 528 (1133/1134) yılında öldüğünü kaydeder, ay ve gün belirtmez. Süryanî Mikhail, (III, xvı, 4, s. 237) ve Ebu'l-Ferec (II, 367), 1135 yılını kaydederler. Krş. Chalandon, II, 88; Turan, s. 172; Cahen, s. 217; Merçil, s. 255; Özeydin, a.g.m., s. 470; Irene Melikoff, "Danishmandids", *EI*,², II, 110; Yinanç, a.g.m., s. 470; Solmaz, a.g.t., s. 149.

79 *Vekâyinâme*, s. 103.

80 Süryanî Mikhail, aynı yer.

81 *Vekâyinâme*, s. 238-239.

Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)

Mikhail tarafından Emîr Gazi'ye atfedilen “hilekâr” olma vasfı ise, onun savaş hilelerine fazlasıyla vakıf biri olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Süryanî Mikhail'in kayıtlarında yer alan bir rivayete göre,⁸² Emîr Gazi Hristiyanların inançlarına da saygılı idi. 1132 yılında Malatya'da Hristiyanları aşağılayan bir İranlı'nın yaptıklarını duyunca ona dayak attırdıktan sonra kendi ülkesinden kovarak sınır dışı etmiştir.

Emîr Gazi'nin Muhammed, Yağlıbasan, Yağan ve Aynüddeve isimlerinde dört oğlu vardı. Yerine bu çocuklar arasından Muhammed adındaki oğlu geçti.⁸³ Emîr Gazi'nin, oğlu Muhammed'i sağlığında yerine hazırladığı anlaşılıyor. Böylece o, ölmeye önce yerine güçlü bir hükümdar bırakmayı başarmış, devri her bakımdan Dânişmendlilerin en parlak zamanı olmuştur. Emîr Gazi, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın 1107 yılında ölümünden itibaren Anadolu'da en güçlü Türk hükümdarı haline gelmiş ve Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı da üstünlük kurarak Dânişmendli Beyliği'ni devlet olma seviyesine ulaştırmış, Bizans'a Haçlılara, Ermenilere karşı da başarıyla mücadele etmiş değerli bir hükümdar ve kumandan olmuştur. O, 1120 yılından itibaren Mengüçüklü Beyliği'ni de egemenliği altına almayı başarmıştı. Emîr Gazi, Anadolu'da sadece Belek Gazi ile karşı karşıya gelmekten çekinmiş ve Ayşe Hatun ile evli olan bu Türk beyinden çekindiği için çok istediği halde Malatya'ya karşı harekete geçememiş, Belek Gazi'nin gücünü sınamak bile istememiştir.

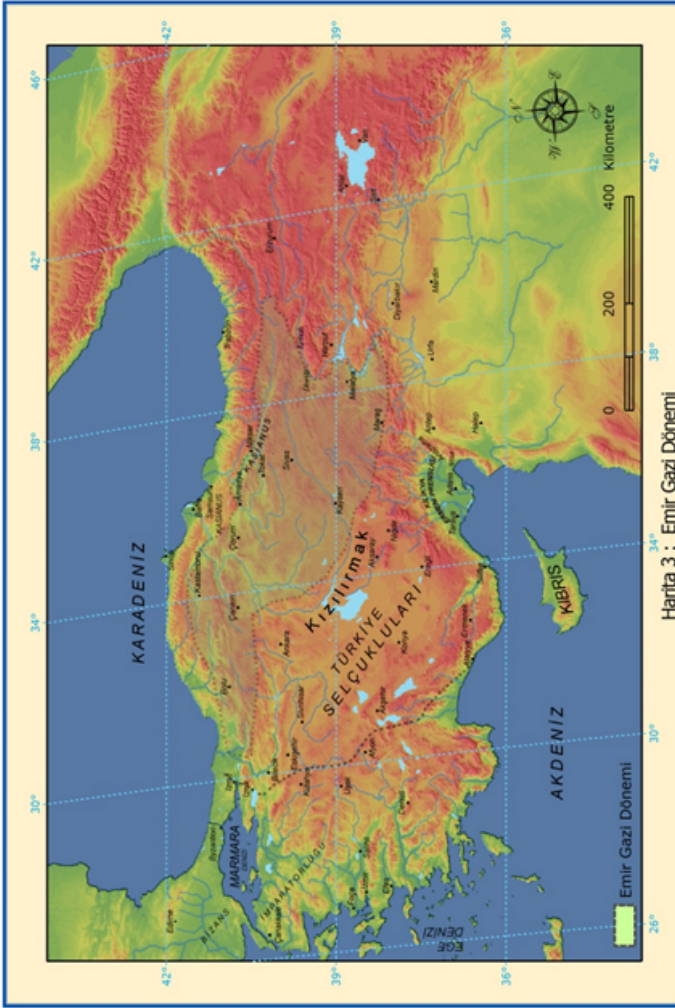
Belek Gazi'nin ölümünden sonra Malatya'yı kuşatarak ele geçirmeyi başaran Emîr Gazi, Artuklu Belek Gazi'nin ölümünden sonra Anadolu'daki en kudretli Türk beyi haline gelmiştir.

Malatya'da vefat eden Melik Gazi'nin naaşının Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesi Pazarören kasabası Melik Gazi köyünde yaptırdığı türbesine defnedildiğine dair kaynak bilgisinden mahrum iddialar bulunmaktadır. Hatta mumyalanan

82 **Vekâyinâme**, s. 100.

83 Süryani Mikhail, II, aynı yer; **Anonim Süryani**, s. 275; Ebu'l-Ferec, II, 367.

cesedinin günümüze kadar bozulmadan gelmiş olduğu da iddia edilmektedir. Yakın geçmişte Melik Gazi türbesi bir yatır ve ziyaretgâh halini almıştır. Günümüzde de bu durumunu sürdürmektedir.⁸⁴

84 Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Halil Edhem, “Anadolu’da İslâmî Kitâbeler, Melik Gazi”, **TOEM.**, İstanbul 1333, (1 Haziran 1331), cüz’ 32, s. 449-467.

KAYNAKÇA

- AKSARAYÎ, **Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr**, (nşr. Osman Turan), Ankara 1944; (trc. Mürsel Öztürk), **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, Ankara 2000.
- ANNA KOMNENA, **Alexiade. Règne de l'empereur Alexis I Comnène (1081-1118)**, (nşr. ve trc. B. Leib), Paris 1937-45, I-III, (İng. Elizabeth A.S. Dawes), **The Alexiad**, London 1928, (trc. Bilge Umar) **Alexiad Malazgirt'in Sonrası**, İstanbul 1996.
- **Anonim Selçuknâme**, (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzlu), Ankara 1952.
- **Anonim Süryani Vekayinâmesi**, (nşr. J.B. Chabot), **Chronicon (syriacum) ad annum chr. 1203/4 pertinens, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium**, Paris 1918, (trc. A.S. Tritton), "The First and Second Crusades from an Anonymos Syriac Chronicle", **JRAS.**, London 1993.
- AZÎMÎ, **Azimî Tarihi**, (yay. Ali Sevim, **Azimi Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler**), Ankara 1988.
- CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1984.
- CENÂBÎ, Mustafa Efendi, **el-Aylümü'z-Zâhir**, (trc. ve nşr. Muharrem Kesik), "Cenâbî'ye Göre Dânişmendliler", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, İstanbul 2001.
- CHALANDON, Ferdinand, **Alexis Comnène. Les Comnène, Jean II Comnène et Manuel I Comnène**, Paris 1910-1912, II.
- **Dânişmendnâme**, (haz. Necati Demir), Niksar 1999.
- DARKOT, Besim, "Harput", **İA.**, V/1.

- DEMİRKENT, Işın, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)**, Ankara 1987.
- EBU'L-FEREC (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1987, II.
- EDHEM, Halil, “Anadolu’da İslâmî Kitâbeler, Melik Gazi”, **TOEM**, İstanbul 1333, V-VI.
- ERSAN, Mehmet, **Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, Ankara 2007.
- HONIGMANN, Ernst, **Bizans Devleti’nin Doğu Sınırı**, (trc. Fikret Işıltan), İstanbul 1970.
- İBNÜ’L-KALÂNİSÎ, **Zeylû Tarihi Dımaşk**, (nşr. H.F. Amedroz), Beyrut 1908.
- İBNÜ’L ESİR, **el-Kâmil fi’t-târîh**, (nşr. C.J. Tornberg), Beyrut 1979, (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987.
- KESİK, Muharrem, “Danişmend Gümüştengin Ahmed Gazi”, **Müjgân Üçer’e Armağan**, İstanbul 2011, s. 364-388.
- -----, “Sultan I. Kılıç Arslan’dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Geçti?”, **XIV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, (Ankara 9-13 Eylül 2002), Ankara 2005, I.
- -----, “Melik Arab”, **İÜEF. Tarih Dergisi**, s. XXXVIII, İstanbul 2003, s. 17-26.
- -----, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, Ankara, 2003.
- KINNAMOS, Ioannes, **Epitome Historiarum**, CSHB., (nşr. I. Meinecke), Bonn 1836, (Frş., J. Rosenblum), **Chronique**, Paris 1972, Trk. Işın Demirkent, **Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)**, Ankara 2001.

Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)

- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad, “Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti”, **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, Ankara 1944, I.
- MELIKOFF, Irene, “Danishmandids”, **EI.**², II.
- MERÇİL, Erdoğan, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 2000.
- -----, “Bizans’ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, **XI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1994.
- NIKETAS Khoniates, **Historia**, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1995.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Dânişmend Gazi”, **DiA.**, c. VIII, 467-469.
- -----, “Mengüçöklüler”, İslâm Tarihi, c. VIII, İstanbul 1994.
- -----, “Danişmendliler”, İslâm Tarihi, c. VIII, İstanbul 1994.
- RUNCIMAN, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1992, II.
- SAKAOĞLU, Necdet, **Türk Anadolu’da Mengücekoğulları**, İstanbul 2005.
- SEVİM, Ali, “Timurtaş”, **İA.**, c. XII/1.
- SOLMAZ, Sefer, **Dânişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları**, Konya 2001, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- SÜRYANİ MİKHAİL, **Khronik**, (nşr. ve trc. J.B. Chabot), **Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d’Antioche (1116-99)**, Paris 1899-1924, (trc. Hrant D. Andreasyan), III, xv, 10; Hrant trc., **Suryani Patrik Mihail’in Vekayinâmesi 1042- 1195**, Ankara 1944, II, (TTK.’da henüz yayımlanmamış tercüme).

- SÜMER, Faruk, **Selçuklu Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara 1998.
- -----, “Mengüçükler”, İA, c. VIII.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1993.
- -----, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 1993.
- UMAR, Bilge., **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İstanbul 1993.
- URFALI MATEOS, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Gri-gor'un Zeyli**, (trc. Hrant D. Andreasyan), Ankara 1987.
- VARDABET, Vardan, **Cihan Tarihi**, (trc. Hrant D. Andreasyan), “Türk Fütuhâtı Tarihi”, **Tarih Semineri Dergisi**, İstanbul 1937, cI/2.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Belek”, İA, c. II.
- -----, “Dânişmendliler”, İA., c. III.